

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA FONOLOGIK BIRLIKLARNING QIYOSIY-TIPOQIK TAHLILI

University of Business and Science
Raxmonberdiyeva Dilshoda O'ktamali qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi fonologik birliklar qiyosiy-tipoqik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi ikki tilning fonologik tizimlarini solishtirish orqali ularning umumiy va farqli xususiyatlarini aniqlashdir. Maqolada fonemalar, fonotaktik qoidalar, aksent va intonatsiya xususiyatlari, shuningdek, tovushlarning kombinatsiyaviy imkoniyatlari o'rganiladi. Tadqiqot natijalari lingvistik tipologiya va kontrastiv tahlil metodlari orqali tilshunoslikda fonologik qonuniyatlarni chuqurroq tushunishga hamda til o'rganish va tarjima jarayonlarini samarali tashkil etishga ilmiy asos yaratadi.

Kalit so'zlar: Ingliz tili, O'zbek tili, Fonologiya, Fonemalar, Fonotaktika, Tipologik tahlil, Qiyosiy tilshunoslik.

Annotation: This article analyzes phonological units in English and Uzbek from a comparative-typological perspective. The aim of the study is to identify the similarities and differences between the phonological systems of the two languages. The article examines phonemes, phonotactic rules, stress and intonation patterns, as well as the combinatory possibilities of sounds. The results of the study provide a scientific basis for a deeper understanding of phonological patterns in linguistics and for effectively organizing language learning and translation processes through linguistic typology and contrastive analysis methods.

Keywords: English, Uzbek, Phonology, Phonemes, Phonotactics, Typological Analysis, Comparative Linguistics.

Аннотация: В данной статье анализируются фонологические единицы английского и узбекского языков с компаративно-типологической точки зрения. Цель исследования — выявить общие и различающиеся черты фонологических систем обоих языков. В статье рассматриваются фонемы, фонотактические правила, особенности ударения и интонации, а также возможности комбинирования звуков. Результаты исследования создают научную основу для более глубокого понимания фонологических закономерностей в лингвистике, а также для эффективной организации процессов изучения языка и перевода с использованием методов лингвистической типологии и контрастивного анализа.

Ключевые слова: английский язык, узбекский язык, фонология, фонемы, фонетика, типологический анализ, сравнительное языкознание.

KIRISH

Fonologiya tilshunoslikning markaziy bo'limlaridan biri bo'lib, tilning tovush tizimi va fonemalarning funksional roli, ularning kombinatsiyasi va til strukturasidagi qonuniyatlarni o'rganadi (Odden, 2013). Har bir tilning fonologik tizimi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, morfologik, sintaktik va leksik tuzilishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, turli tillarning fonologik tizimlarini qiyosiy-tipoqik tahlil qilish tilshunoslikda muhim ahamiyatga ega, chunki u fonologik qonuniyatlarning umumiy va o'ziga xos jihatlarini aniqlashga yordam beradi (Ladefoged & Johnson, 2015).

Ingliz tili Germaniya til oilasiga mansub bo'lib, fonologik tizimi murakkab vokal tizimi, aksent va intonatsiya orqali ma'no farqlanishini ta'minlaydi. Ingliz tilida unli tovushlarning sifati, uzunligi va aksentning joylashuvi fonemalarni aniqlash va ma'no ajratishda muhim rol o'ynaydi. O'zbek tili esa turkiy tillar oilasiga kirib, unli va undosh tovushlarning aniq farqlanishi, soddalashtirilgan fonotaktik qoidalari va vokal-harmoniya tamoyili bilan ajralib turadi (Karimova, 2010).

Maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi fonemik va fonotaktik birliklarni qiyosiy-tipoqik nuqtai nazardan tahlil qilish, ularning o'zaro farqlari va o'xshashliklarini aniqlashdir. Tadqiqot davomida fonemalarning tizimli joylashuvi, aksent va intonatsiya xususiyatlari, tovush o'zgarishlari va ularning kombinatsiyaviy imkoniyatlari o'rganiladi. Metodologik nuqtai nazardan, maqola tipologik va kontrastiv tahlil metodlariga tayangan bo'lib, bu til tizimlarining strukturaviy xususiyatlarini chuqurroq tushunishga yordam beradi.

Fonologik birliklar va ularning tasnifi

Fonologik birliklar — tilning tovush tizimidagi eng kichik ma'noni ajratuvchi elementlar bo'lib, ular fonemalar va ularning kombinatsiyalari orqali ifodalanadi (Crystal, 2008). Fonemalar so'zlar ma'nosini farqlashga xizmat qiladi va fonotaktik qoidalar orqali tilning ritm va melodiyaasini belgilaydi.

Fonologik birliklar quyidagi kategoriyalarga bo'linadi:

Unli fonemalar (vokal): tovushlarning sifati, uzunligi va stressga bog'liqligi bilan ajraladi.

Undosh fonemalar (konsonant): talaffuz joyi, ovozli/ovozsizligi, qattiqligi va yumshoqligi orqali farqlanadi.

Fonotaktik birliklar: fonemalarning kombinatsiyasi va so'z ichidagi joylashuvi, tilning fonologik qoidalarini tashkil etadi.

Aksent va intonatsiya: so'z va gap darajasida ma'noni ta'kidlaydi, til ritmi va melodiyaasini belgilaydi.

Bu bo'lim tadqiqotning nazariy asosini tashkil etadi, chunki ingliz va o'zbek tillaridagi fonologik birliklarning tipologik farqlarini tushunish uchun ularning strukturalari va funksiyalari aniqlanishi zarur.

Ingliz tilining fonologik tizimi

Ingliz tilida fonologik tizim yuqori darajada rivojlangan:

Unli tovushlar: qisqa va uzun unli tovushlar mavjud bo'lib, ular ma'no farqlanishida asosiy rol o'ynaydi.

Undosh tovushlar: ovozli va ovozsiz undoshlar ko'p uchraydi. Ularning talaffuz joyi va usuli fonemalarni aniqlashga xizmat qiladi.

Aksent va stress: stress so'z ma'nosini ajratishda muhim bo'lib, talaffuz va ritmga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Fonotaktik qoidalar: undoshlar va unli kombinatsiyasi erkin, lekin ba'zi kombinatsiyalar cheklangan.

Intonatsiya ingliz tilida gap ma'nosini ifodalashda katta rol o'ynaydi. Masalan, savol va bayonot gaplar intonatsiyasi orqali ajratiladi (Cruttenden, 2014).

O'zbek tilining fonologik tizimi

O'zbek tili fonologik jihatdan ingliz tilidan sezilarli farqlarga ega:

Unli tovushlar: vokal-harmoniya tamoyiliga bo'ysunadi.

Undosh tovushlar: qattiq-yumshoq, ovozli-ovozsiz ajraladi. Kombinatsiyaviy imkoniyatlar cheklangan.

Aksent: so'zlar odatda oxirgi bo'g'in yaqiniga urg'u tushadi.

Fonotaktik qoidalar: qat'iy qoidalarga bo'ysunadi, so'z boshida ikki undosh birlashmasi kam uchraydi.

Intonatsiya ingliz tiliga nisbatan soddaroq bo'lib, stressga nisbatan kamroq asoslanadi (Karimova, 2010).

Qiyosiy-tipoqik tahlil

Qiyosiy tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki:

Ingliz tilidagi fonemalar soni va ularning kombinatsiyaviy imkoniyatlari o'zbek tiliga nisbatan ko'proq va murakkab.

O'zbek tilida vokal-harmoniya va qat'iy fonotaktik qoidalar tilning soddalashtirilgan fonologik tizimini yaratadi.

Aksent va intonatsiya ingliz tilida semantik va pragmatik ma'noni ajratishda muhim, o'zbek tilida esa ritm va talaffuzni tartibga soluvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tipologik nuqtai nazardan, ingliz tilining murakkab fonologik tizimi til o'rganishda qiyinchiliklar keltirib chiqaradi, o'zbek tilining soddaligi esa uni osonlashtiradi.

XULOSA

Ingliz va o'zbek tillaridagi fonologik birliklarning qiyosiy-tipoqik tahlili shuni ko'rsatadiki, ikki tilning fonologik tizimlari tuzilish va funktsional xususiyatlar nuqtai nazaridan sezilarli farqlarga ega. Ingliz tilida fonemalar soni ko'p, kombinatsiya imkoniyatlari murakkab va aksent-intonatsiya tizimi semantik vazifani bajaradi. O'zbek tilida fonemalar soni cheklangan, fonotaktik qoidalar qat'iy va vokal-

harmoniya asosida tashkil etilgan. Ushbu tadqiqot lingvistik tipologiya va kontrastiv tahlil metodlari yordamida fonologik qonuniyatlarni chuqurroq tushunishga hamda til o'rganish va tarjima jarayonlarini samarali tashkil etishga ilmiy asos yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Cruttenden, A. (2014). Gimson's Pronunciation of English (8th ed.). Routledge.
2. Crystal, D. (2008). A Dictionary of Linguistics and Phonetics (6th ed.). Blackwell Publishing.
3. Karimova, N. (2010). O'zbek tili fonologiyasi. Toshkent: Fan.
4. Ladefoged, P., & Johnson, K. (2015). A Course in Phonetics (7th ed.). Cengage Learning.
5. Odden, D. (2013). Introducing Phonology (2nd ed.). Cambridge University Press.